

Do příštích čísel Revue připravujeme tyto články

Bernard, Felix: Příkaz ekumenismu – možnosti a hranice katolického církevního práva (přel. spř)

Beňová, Michaela: Právní systém kongregačních církví a zřízení Církve bratrské

Černý, Miroslav: Kuneš z Třebovle

V rubrice dokumenty:

K tzv. církevním restitucím (soudní judikatura)

Polský konkordát

V rubrice anotace:

Nesládková, Ludmila: Významový slovník k vybraným oblastem středověkých dějin kultury v českých zemích (spř)

V rubrice informace – dnes vám představujeme:

Nadace Guardini Stiftung

Pronikání kanonického práva do středověkého českého státu

Doc. JUDr. Jiří Kejř

S laskavým svolením autora otiskujeme text jeho přednášky, kterou pronesl dne 15. října 1997 v prostorách Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně na pozvání Moravsko-slezské křesťanské akademie a Společnosti pro církevní právo.

V tomto nevelkém sdělení nemíním podávat podrobné analýzy nebo otevírat nové problémy. Svůj úkol chápu daleko skromněji, totiž podat povšechné informace o stavu bádání a snad také vyzvat zájemce o historické studium v dějinách práva, církve i právní kultury, aby se zapojili do nového proudu výzkumů.

Při studiu dějin kanonického práva nelze přehlédnout jeho základní charakteristiku. Spolu s římským právem tvořilo dvojici učených práv. Jen tyto dva právní systémy byly předmětem univerzitní výuky, jen ony byly studovány a interpretovány metodami, které lze bez rozpaků označit jako vědecké. Snad nikde jinde nelze sledovat rozvoj právního myšlení a umění interpretace právních norem výrazněji než ve škole glosátorů ve 12. a na začátku 13. století, kdy se tvořila východiska evropské právní kultury. Z obou těchto odvětví bylo receptivnější právo kanonické, které sahalo častěji ke vzorům a textům římskoprávním, zatímco římské bylo uzavřenější a ohlasy kanonického v něm byly řídké. Přispíval k tomu jistě i fakt, že kanonické právo se živě rozvíjelo, měnilo a doplňovalo s rozvojem nového zákonodárství.

Ve středověku, kdy již byla pod náporom islámu ztracena rozsáhlá křesťanská území ve východním středomoří a v Africe a kdy roztržka s východní církví byla dokonána, se hranice vzniku a užívání římského a kanonického práva zhruba kryly s hranicemi latinské kultury. Na rozsáhlých teritoriích, etnicky i politicky rozdílných a s různými systémy národních práv se prosazovala a byla přejímána učená práva, zvláště právo západní církve, jako jednotící síla, jež v průběhu staletí překlenula zásadní rozdíly a nabývala universalistického charakteru. To nepopírá, že i církev uznávala partikulární zvláštnosti, ale přece jen její všeob-
sáhlá organizace, řízená podle jednotných principů, i všude uznávané právo byly snad nejdůležitější unifikující silou, kterou středověk znal. Sblížení právních kultur bylo ve značné míře ovlivněno právem kanonickým a v nemenší míře i římským.

Přes tuto základní tendenci nelze nevidět, že postupné přejímání kanonického práva neprobíhalo ve stejných časových rovinách, že kromě základních zákoníků a právních spisů se tvořily i místní právní školy a že nerovnoměrné přijímání křesťanství znamenalo i zpoždění právních znalostí. Studium právních dějin jednotlivých zemí a států, s ohledem na význam kanonického i římského práva, je jistě jednou z povinností vědy. Stačí připomenout, že i mnohasvazkové dílo *Ius Romanum Medii Aevi* má své těžiště ve zpracování vlivu římského práva pro jednotlivé země, u nás vynikajícím dílem profesora Boháčka. I skromné sdělení, které si zde dovoluji předložit, patří do tohoto okruhu zájmů.

Římské právo bylo přijímáno sice především jako soukromé, kdy věda zprostředkovala jeho převzetí zejména v obchodním prostředí italských komun, ale výrazným jeho rysem byla i jeho povaha práva imperiálního. Bylo to právo vzniklé ve východořímském císařství v době absolutistické vlády a také středověcí římsští císařové se hlásili k tomuto odkazu. Císař Friedrich II. dal připojit některé své císařské konstituce jako rovnocennou součást k justiniánské kompilaci a boloňská univerzita je také zařadila. I když zákonodárný pokus Karla IV., tzv. *Maiestas Carolina*, jen minimálně přejímá římskoprávní podněty, sama myšlenka vytvoření zákoníku navazuje nesporně na imperiální ideu. Ale *Maiestas Carolina* vykazuje i značné ohlasy práva kanonického, když její úvodní články se řídí obsahově i pořadím církevními zákoníky *Liber Extra* a *Clementinae*.

Není sice pochyb, že vnitřní církevní předpisy byly u nás známy od příchodu křesťanství, ale zůstává otázkou, zda byly také náležitě a ve všem zachováány. Především trvalo dosti dlouho, než se prosadily křesťanské principy manželství, když zejména bylo třeba dlouho bojovat o monogamii. Nejstarší stopy uznávání či také jen propagování křesťanských právních zásad se vztahují, kromě organizačních záležitostí, právě k instituci manželství, ať už je to v ediktu Boleslava II. z roku 992, adresovaném biskupu Vojtěchovi, kde se stanoví, že se má postupovat *secundum statuta canonum*, nebo v Dekretech Břetislavových z roku 1039, kde je ustanoven postup *iuxta canonum scita*.

Přesto však je nesnadné určit, které církevní zákony a které záznamy práva u nás platily. Staré sbírky předgraciánovské jsou zachovány jen zcela výjimečně a většinou je prokázáno, že k nám přišly až dodatečně. Ani ve starých katalozích knihoven nejsou nijak četné. Bezpečnější zprávu se dozvídáme od kronikáře Vincentia k roku 1159, kterého poslal biskup Daniel od obleženého Milánu do Bologně, *pro emendis decretis et aliis libris*. Dostaly se tedy právnícké rukopisy k nám za dosti dramatických okolností o necelá dvě desetiletí později, než byl vytvořen Dekret Gratianův. Ale pro tuto dobu nemůžeme ještě počítat s větším proudem nákupů a tím méně domácích opisů kanonistických spisů. A nemůžeme vůbec počítat s hlubší teoretickou prací právníkou a s plným prosazením nároků církve na úrovni západní a jižní Evropy.

Velký a vleklý zápas mezi církví a světskou mocí, který po staletí vtiskoval zásadní rys evropským dějinám a dosáhl svého prvního vrcholu v boji o investituru a v Konkordátu wormsém, neměl ještě dlouho odpovídající ohlas v českém státě. U nás církev stála pod převahou státní moci, neměla dostatečného vlivu ani pozemkového majetku a těžko prosazovala uplatnění svého právního řádu – práva kanonického. Podřízené postavení církve charakterizoval na císařském soudu roku 1187 ve sporu mezi vévodou Bedřichem a pražským biskupem Jindřichem Břetislavem vévodův zástupce tvrzením, že se nesluší, aby biskup podával žalobu proti panovníkovi, protože je jen jeho kaplanem. Rozhodnutí soudu, že biskup nepodléhá panovníkovi a že mu náleží hodnost říšského knížete jako německým biskupům, mělo proměnit mocenské vztahy mezi státem a církví v českém státě, a tím i oslabit knížecí moc, ale ani to nepřineslo zásadní změnu. Pražskému biskupství chyběly základní znaky říšského knížectví, zejména panskví nad vlastním územím a výkon výsostných práv. Když se sám biskup stal později panovníkem, splynula obojí hodnost v jediných rukách a dokonce po jeho smrti roku 1197 udělil nový vévoda Vladislav sám o své újmě investituru biskupu Milíku Danielovi nedbaje vůbec na právo císařské. Zlatá bula sicilská definitivně uznala právo českých panovníků investovat české a moravské biskupy, čímž zcela zanikla možnost pokládat je za říšská knížata.

Nelze jistě tvrdit, že by snad pravidla církevního života nebyla uplatňována. Zejména kláštery dodržovaly veškeré předpisy řádového života a jejich opati hráli nejednou významnou roli v hospodářském povznesení klášterního velkostátu i v politice. Ale to ještě neznamovalo skutečné prosazení veškeré váhy církve. Emancipace církve z převahy státní moci ještě nenastala a ani kanonické právo ještě neuplatnilo v mimocírkevních kruzích a v právní kultuře svůj zřetelný vliv.

Je to teprve 13. století, které umožňuje církvi organizovat plně svůj život a prosadit náležité užívání kanonického práva. Složitý zápas o církevní svobody, jak jej zahájil proti Přemyslu Otakarovi I. pražský biskup Ondřej, sice neskončil pro sama biskupa osobním vítězstvím, ale přece jen navazující konkordát z roku 1222 znamenal uplatnění církevního vlivu a práva církve. Jen mimochodem lze podotknout, že daleko silnějšího postavení si dobyli olomoučtí biskupové, zvláště biskup Bruno ze Schaumburku, než biskupové pražští, kteří byli daleko více vázání přímým vlivem panovníků a jejich dispozice majetkem byly omezenější. Přesto však konkordát a uznání zvláštního postavení církve znamenaly opravdu rozhodný posun k církevním svobodám.

Brzy lze pozorovat nový prvek v listinách církevních institucí, totiž pronikání obrátů z římského práva do listin. Je to projev už jemnějšího chápání ve formulaci právních jednání a výraz snahy precizovat ustanovení v co nejvyšší míře

záruk. Ale tím proniká i respekt k řádnému soudnímu řízení podle zásad římsko-kanonického procesu. Ukazuje se podřízení procesním zásadám, které představují nesmírně důležitý prvek v úsilí o dosažení věcně správného rozhodování.

V jedné věci se nepodařilo prosadit zásady církevního soudnictví, totiž v odstranění ordálů ve světských soudech. Církev jednoznačně tyto tzv. boží soudy, spočívající na nadpřirozených důkazech a tudíž nepodávající rozhodnutí podle materiální pravdy, zakázala již na čtvrtém koncilu lateránském roku 1215. Ale tento zákaz měl již dlouhou předehru v dílech kanonistů 12. a počátku 13. století, kteří soustředěnými výklady prokázali jejich pohanský původ a nemožnost rozhodnout ve shodě se skutečným stavem věcí. Ale toto přísné odmítnutí nebylo dlouho obecně přijato na našich soudech světských, které i nadále sahalo k ordálům jako důkazním prostředkům. Ještě kniha Rožmberská je přeplněna údaji, kterého způsobu ordálu se má užit v různých kauzách. Zemské právo české patří vůbec k posledním instancím, které uznávaly průkaznost důkazu ordálem. Ještě arcibiskup Arnošt z Pardubic ve Statutech z roku 1349 zakazoval kněžstvu asistovat při provádění ordálů, ale ani to je ještě neodstranilo úplně. Mimochodem řečeno, jsou to kromě našich zemí ještě Polsko, Uhry a pak už jen Frísko, kde ordály mizí až koncem 14. nebo dokonce až v 15. století. Ale setrvačnost božích soudů v zemském právu, které lze porozumět ve zvláštním poměru šlechty k soudnímu rozhodování a vůbec k tvorbě práva, se u nás prokazuje proti všemu očekávání po jistou dobu ještě v soudech městských, které jinak aplikovaly zásady racionálního důkazu, jaké vyhovovaly městskému hospodářství a směně. Velká privilegia pro města Brno, Hlubčice, Německý Brod stejně jako falsum pro Jihlavu obsahují předpisy o důkazech soudním soubojem, žhavým železem, rozpálenými radlicemi nebo vodou, a teprve postupně mizí iracionální důkaz i z práva městského, jako poslední pak soudní souboj.

Ukazuje se, že pronikání dokonalejších forem soudního řízení naráželo ještě dlouho na neporozumění a dokonce na odpor, takže by bylo velmi zjednodušené tvrdit, že vliv kanonického práva a zvláště římsko-kanonického procesu se uplatnil rychle a úplně.

Jaké byly formy a prostředky, jimiž se prosazovalo kanonické a v menší míře i římské právo na naší půdě? Zde je třeba opatrně zacházet s pojmem recepce. Před zneužitím tohoto výrazu varuje ostatně i v minulých desetiletích vytvořené mezinárodní dílo *Ius Romanum Medii Aevi*. Zjednodušeně lze říci, že za recepce lze pokládat skutečně převzetí římskoprávního nebo kanonického principu do národních práv. Ale daleko větší význam mělo pozvolné přijímání metod a umění interpretace, kdy se mluví o romanizaci právního myšlení. Do hodnocení domácích práv proniká vyšší způsob jejich výkladu, který ovlivňuje i jejich příští rozvoj. Sáháme opět k příkladům.

Proslulé *Ius regale montanorum* krále Václava II. přejímá, jak je dobře známo, ve své čtvrté knize řízení podle procesu římsko-kanonického v tak rozsáhlé míře, že lze mluvit o jeho recepci. V právní knize města Brna se rovněž uplatňují v široké míře ohlasy na římské právo, někdy dokonce i přímými obraty. Bylo to ostatně již předmětem velmi hlubokých studií a vyniká to ještě zřetelněji v nové kritické edici této významné právní památky. Rozdíl mezi oběma prameny však je zřetelný. V horním zákoníku, který mohl panovník volně uplatnit v rámci svého horního regálu a nemusel se ohlížet na odpor šlechty, jako tomu bylo v nezdařených zákonodárných pokusech, mohlo být daleko snadněji prosazeno řízení před soudem, jež bylo nejen ohlasem vyššího právního myšlení a vyšších právních znalostí, nýbrž také vyhovovalo potřebám racionálního a rychlého rozhodování. V brněnské knize se římské právo prosazuje všude, kde to odpovídá potřebám městského života v obligacích nebo v manželském právu, ale v řadě ustanovení se stále navazuje na tradiční právní principy městského práva. Stupeň rozvíjení vyšších práv je různý, byť vždy významný.

Pro srovnání sáháme nyní k prameni hodně pozdnímu, ke Všehrdovým knihám devaterým. I když mistrovsky zpracoval právo zemské, tradičně rezistentní proti vlivům učených práv, přece jen nezapřel univerzitního vzdělance a prokázal znalost práva římského i kanonického. V jeho díle se to projevilo zejména tak, že na několik místech parafrázuje prameny učených práv, aby jimi ilustroval zemské instituce.

Právní vzdělanost, pěstovaná na univerzitách, se prokazovala také tím, v jaké míře byla v užívání právnícká díla, ať již šlo o zákoníky, případně jiné soubory práv, nebo o jejich učené zpracování. Vysledovat, která díla byla u nás známa, není úkolem snadným, který je vždy spojen s průzkumem rukopisů v různých knihovnách. Výsledky současného bádání také převážnou většinou spočívají na nových objevech a analýzách rukopisných textů, jichž je ve srovnání s dosud vydanými díly naprostá převaha.

Přesto se podařilo i v našich knihovnách zjistit díla dosud neznámá nebo ojedinelá, která patří k významným nálezům posledních desetiletí. Stačí připomenout jen vůbec nejstarší zachovaný katalog boloňského stacionáře, to je pronájemce schválených textů k opisům, Compendium Wenera ze Schussenriedu, patřící k nejstarším zpracováním Dekretu Gratianova, zvláště cenné tím, že sáhlo k původní podobě Dekretu ještě před jeho konečnou úpravou, zcela neznámý aparát ke Klementinám, patřící k prvním dílům komentujícím tento papežský zákoník, jehož autorem je boloňský, jinak skoro neznámý právník Bernardus Maynardi, nebo pro nás zajímavou konkordanci Dekretu s Dekretály Heřmana z Prahy, který byl auditorem papežské kurie a skončil svou kariéru jako biskup

v Ermlandu. K tomu lze přiřadit i nálezy nejstaršího znění statut německého národa na boloňské univerzitě, řeč Jana Naze na padovské univerzitě z roku 1400 i zjištění nových dosud neregistrovaných rukopisů právnických děl.

Prvním ukazatelem je průzkum dochovaných rukopisů, ale ty jsou jen zlomkem někdejšího bohatství. Cenným doplňkem k jejich studiu jsou údaje ve starých knihovních katalozích, které, byť mezerovité, přece jen podávají zprávy o dalších, dnes už nezachovaných rukopisech, které byly kdysi součástí knihoven v našich zemích. Katalogy jsou zachovány většinou pro důležité církevní instituce, jakými byly kapituly či kláštery, nebo pro univerzitní koleje, poměrně řídké jsou seznamy knih jednotlivých osob. Třebaže údaje odtud získané mají významnou hodnotu při pátrání po kanonistických spisech, které zde kdysi byly, je nutné si uvědomit jejich zlomkovitost. Ne každá knihovna si pořídila seznam knih, některé mají naopak několik postupně vzniklých katalogů, jiné pak jsou sepsány jen nedostatečně s nejistotou o jejich fondech.

V případech kanonistických spisů jde o zkoumání dosti obtížné. Především je třeba vyhledávat v masě ostatních spisů takové, které patří právní vědě nebo právní praxi, a již v tom někdy neurčitost zápisu nedovoluje poznat, zda z podobných názvů knih lze soudit skutečně na dílo z práva kanonického, resp. římského. Navíc bývá obvyklé, že katalogizátor uvedl jen první položku ze smíšených kodexů – a takových je většina – a nedbal na další obsah, takže spousta právnických děl zcela uniká evidenci. Ale tam, kde jde o dva či více katalogů téže knihovny, dochází mezi nimi k nesrovnalostem. Někdy se soupisy neshodují, nelze určit, zda rukopis uvedený v soupise novějším se kryje se starším, a navíc nelze identifikovat dosud zachované rukopisy s položkami katalogů.

Ztráty, které naše knihovny utrpěly během věků, byly značné a nynější stav se jen v jednotlivostech kryje s údaji soupisů. Ze starých katalogů se podařilo určit přibližně 400 rukopisů obsahujících kanonistické spisy. Ovšem to vůbec nelze přirovnat celkovému počtu zapsaných děl, kterých bylo mnohem více, a také ne počtu spisů, jež byly v knihovnách, jejichž katalog nebyl pořízen nebo se nezachoval. Z těchto 400 rukopisů však až po naši dobu lze bezpečně ztotožnit pouhých 31 a snad ještě u dalších šesti lze připustit jejich existenci ve středověkých knihovnách.

Počet zachovaných rukopisů nepřesahuje v žádném případě 10% celkového původního stavu. Jako příklad diferencí mezi starými katalogy a dochovanými rukopisy lze uvést základní pramen dějin kanonického práva, Dekret Gratianův. Středověké katalogy jej zaznamenávají v 25 případech, v našich knihovnách existuje 11 rukopisů. Ale z nich ani jeden nelze ztotožnit s položkami soupisů, dokonce ani v knihovně pražské kapituly, která měla postupně několik katalogů.

Je vidět, že studium středověkých soupisů knih a knihoven může být důležitým doplňkem ke zkoumání dodnes existujících rukopisů, ale bezpečné závěry z něho lze činit jen pro bezpečně určená díla, tedy jen pro nevelký zlomek zjištěných údajů.

Průzkum kanonistických rukopisů prokázal v našich dnešních knihovnách zatím asi 1000 kodexů, z nichž značná část obsahuje více spisů, takže připravovaný soupis obsáhne několik tisíc položek. Přičteme-li k tomu i množství nedochovaných rukopisů, lze počítat s úctyhodným bohatstvím právnických kodexů, jež existovaly v českém středověkém státu, a svědčí o vysokém zájmu o vědecké i praktické právní znalosti. Ale není možné pominout skutečnost, že jsou to především rukopisy až z doby pozdního středověku. Z klasické kanonistiky, to je z období od Dekretu Gratianova zhruba od roku 1140 do roku 1348, kdy zemřel věhlasný učenec Ioannes Andreae, zvláště však z jeho prvního století do vydání zákoníku papeže Řehoře IX. roku 1234, které je rozhodnou epochou pro vytvoření kanonistické vědy, je fond našich rukopisů přece jen omezen.

Je sice zřejmé, že se upevňovala právní kultura a že se rozvíjel církevní právní život, fungovaly soudy a zpevňovala se i organizace, ale prameny k tomu stále nebyly dostatečně podrobné, abychom mohli plně ocenit jejich úroveň nebo případné kolísání v krizových situacích. Značná změna v tom nastala po založení arcibiskupství v Praze, kdy se upevňuje organizace církevních úřadů a soudů a zachované úřední knihy nebo soudní akta dovolují nahlédnout daleko hlouběji do veškerého právního života. Není třeba vypočítávat různé typy zápisů ani se jimi zabývat podrobně. Prokazuje se v nich pravidelná činnost arcibiskupských úřadů i soudů a lze se shodnout v mínění, že odpovídala potřebné úrovni, jaká byla vyžadována od církevní vlády.

Aspoň stručně je však třeba se zmínit, že na předních místech arcibiskupské správy a kapituly byli muži, kteří svou erudicí daleko přesahovali průměr vzdělanosti. Kromě svých úředních povinností patřili i k předním znalcům práva a ne jeden z nich zanechal i cenné spisy. Generální vikáři pražské arcidiecéze byli z valné části právníci a utvrzovali svým působením význam právního vzdělání jako předpokladu pro dosažení církevních hodností. Rozhodně byli právníci v převaze proti graduovaným teologům. Ne jeden z nich získal své vzdělání v cizině.

Druhým momentem, který prospěl úrovni právní vědy a výuky, bylo založení pražské univerzity, jejíž právní fakulta zahájila pravidelnou činnost nejpozději roku 1350. Ale již předcházející období ukazovalo zájem o právní vzdělání. Čeští scholáři na italských univerzitách nepatří k výjimkám. Byly to zejména slavná boloňská univerzita, ale neméně i padovská, které přitahovaly studenty z Čech. Dozvídáme se i o studentech, kteří se dali zapsat i na jiné univerzity, mj.

i v Orléansu, kam vyslal král Václav jakéhosi Konráda, aby se vzdělával v právech a mohl pomoci při sestavení zamýšleného zákoníku. Vraceli se nejednou ozdobeni univerzitními hodnostmi nebo aspoň základním vzděláním a najdeme mezi nimi významné hodnostáře biskupského a po roku 1344 i arcibiskupského dvora. Ale přiváželi s sebou i knihy, jež koupili v cizině nebo si dali opsat, případně sami opsali nebo pořídili záznamy z přednášek svých učitelů. Založení právnické fakulty i o něco později, roku 1372, vznik samostatné právnické univerzity byly dovršením zájmu o právnické studium.

Naprostá převaha zájmu studujících i profesorů se vztahovala k právu kanonickému. O právu římském sice byly podávány rovněž informace, ale byly vlastně jen doplňkem ke studiu práva kanonického. Soustavný výklad římského práva není v památkách pražského právnického učení zjištěn a také univerzita udělovala hodnosti jen v kanonistice. Teprve roku 1402 je prvním doktorem obojího práva v Praze Jan Naz, pozdější odpůrce husitství a pak i biskup ve švýcarském Churu. Soustředění k právu kanonickému se dá ovšem snadno vysvětlit. Na právech studovali především ti, kdo se snažili získat si předpoklady k dosažení církevních hodností. Nelze přehlédnout také vazby pražské kapituly s univerzitou, když někteří přednášející byli i významnými hodnostáři kapituly.

Tomu odpovídala i skladba posluchačů. Ve srovnání s fakultou svobodných umění studovali na právnické univerzitě většinou posluchači starší a také zamožnější, kteří dosáhli nejednou již dříve určitého postavení v církevní správě. Ti se snažili doplněním právnického vzdělání získat předpoklady k další kariéře a nelze popřít, že se jim to často podařilo. Ale bylo i množství imatrikovaných posluchačů, kteří se vůbec nepokoušeli o vážné studium, protože jejich zápis jim umožňoval těšit se akademické svobodě a podléhat jen univerzitnímu soudnictví, jako byli synové z obchodnických rodin z ciziny, kteří vlastně byli agenti svých otců, nebo sluhové vznešených členů univerzity či jejich domácí instruktoři, kteří s nimi přicestovali. Ale většinu posluchačů stačilo nabýt si dostatečných znalostí práva a nepokoušeli se ani o dosažení akademických gradů bakaláře nebo dokonce doktora. Příčinou byla nejednou i délka a nákladnost studia, u kleriků potřeba mít na dostatečnou dobu dispens od povinnosti rezidenční nebo často i nezáměr o prohloubené studium, které přesahovalo jejich praktické zájmy. Proto také je nízký počet těch, kdo skutečně získali titul bakaláře či vyšší. Na právnické univerzitě bylo od jejího samostatného vzniku roku 1372 zapsáno 3563 posluchačů, z nichž až do zániku školy roku 1419 dosáhlo bakalářského titulu 235 a doktorského 47. Akademického gradu tedy dosáhlo necelých 8 % posluchačů. Doktorát pak byl udělen v průměru jen jeden ročně.

Jaká byla úroveň právnického studia? Máme v ruce jen zlomky někdejší činnosti, protože často nebyly přednášky zapsány nebo kolovaly jen v opisech,

pořízených posluchači podle živého slova přednášejícího. Z toho, co se zachovalo, je možné poznat, že úroveň výuky nebyla nízká, ale díla mezinárodního významu, jež by byla mohla ovlivnit rozvoj právní vědy, postrádáme. Rozšířené byly přednášky o Dekretálech Řehořových doktora Bohuslava z Krnova, které se zachovaly v několika domácích, ale převážně v zahraničních knihovnách, kam si je odnášeli pražští studenti po návratu domů, ale nejde o texty vydané samotným autorem a jím definitivně redigované, protože jde jen o reportáta posluchačů. Nejpronikavější dílo v Praze vzniklé, traktát o odúmrtích Kuneše z Třebovle, který ve shodě se záměry arcibiskupa Jana z Jenštejna odsuzoval neoprávněné brání odúmrtí, je vynikajícím dílem, které argumenty římského i kanonického práva hájí selskou svobodu, ale týká se do té míry domácích poměrů, že nedosáhlo širšího ohlasu. Určitého rozšíření v cizině však došla procesní příručka, kterou sestavil známý pražský právník a mnohoobročník Mikuláš Puchník.

Právnická univerzita byla důležitým centrem právní učnosti i společenského života. Lze to poznat z toho, že na ní se konala slavnostní uvítání významných návštěv vysokých církevních hodnostářů i reprezentantů mezinárodní politiky v Praze, ale roku 1385 také slavnostní přednášky vyslance milánského vévody, pavijského profesora Uberta de Lampugnano. Jeho s veškerou učností sestavené projevy měly posílit pozici krále Václava IV. jako panovníka Říše, zejména prosazováním názoru, že již samou volbou za krále se nabývá titulu císaře a že všichni křesťané jsou podrobeni římskému impériu. Bývají pokládány za jeden z prvních, ne-li vůbec první státoprávní spis.

Máme zde co činit s církevní elitou, se vzdělanými znalci nebo aspoň představiteli církevní správy. Jak se však promítaly právnické znalosti do běžného života kléru, zvláště venkovského? Nelze říci, že byly úměrné požadavkům kladeným na běžné povinnosti duchovních. O nízké jejich úrovni svědčí soudobá svědecktví a zejména ořesné zprávy z vizitačního protokolu archidiakona Pavla z Janovic, mimochodem také významného právníka, z let 1379 až 1382. Nebylo téměř kněze, který odpovídal představě duchovního správce, nebylo téměř nepravosti, které by se nedopouštěl. Mnozí neměli ani diecézní statuta, jak bylo jejich povinností, z nichž by mohli získat základní znalosti o církevní správě.

Přesto církevní spisovatelé usilovali o vytvoření základních příruček pro poučení kléru. Byl to nesmírně rozšířený druh spisů, určených pro zpovědníky. Ale bylo by mylné pokládat je jen za ryze teologická díla. Duchovní správce v nich hledal poučení nejen pro pastorální činnost a pro zpovědní praxi. V nich byla obsažena i pravidla o organizaci a správě, o řešení běžných právních případů i o disciplíně. Tyto spisy, jež vznikaly od začátku 13. století až do počátku 16., byly různého druhu od mohutných a vysoce fundovaných knih až po malé veršované spisky pro prosté kněze, od teologických výkladů o zpovědi a pokání až po

právnícky vysoce erudovaná díla. Byly to tzv. *Summy confessorum* nebo *Summy de casibus conscientiae*, které jsou již tradičně zařazovány do pramenů a literatury práva kanonického. Jejich studium patří stejně jako k historii mravů i do historie práva. Bylo pro toto spojení právního poučení s teologickým raženo označení *ius poenitentiale*, aby vynikla jeho vnitřní charakteristika a obsah.

I naše literatura právní byla obohacena o dílo takového zaměření, a to nikoli nevýznamné a velmi rozšířené, totiž o *Quaestiunculae*, jejichž autorem byl významný pražský právník a jeden z prvních učitelů práv na neoddělené ještě fakultě, Štěpán z Uhřetic, označovaný též z Roudnice. Různá zkrácená zpracování pro prostší duchovní byla přístupna jak finančně, tak i obsahem také pro soukromé uživatele knih. Naproti tomu velké *Summy*, jakou je základní dílo *Summa de casibus* Rajmunda z Pennaforte, *Summa confessorum* Jana z Freiburgu, tzv. *Summa Pisana* nebo rozšířené *Poenitentiale* Thomase Chobhama, připisované papeži Innocenci IV., jednomu z proslulých papežů - právníků, patří zpravidla jen institucím velkým a vybaveným dobrými knižními fondy. Lze dodat, že i menší knihovny, jež jinak postrádají díla právníká, mají skoro vždy nějaký spis spadající do této kategorie.

Není to jen okruh právního vzdělání a právní praxe, který získává z pronikání kanonického práva impulsy k rozvoji a zdokonalení, nýbrž i širší kulturní obzor. Stačí připomenout závažný vliv českých představ o sv. Jeronýmovi jako světcí slovanském, jak se to legendisticky rozvíjelo ve 14. století, kdy zejména klášter na Slovanech byl místem tohoto kultu. Tradice sv. Jeronýma, podporovaná samým Karlem IV., se šířila z Itálie a přinášela humanistickou úctu ke vzdělání. Hlavním iniciátorem tohoto hnutí byl, jak se všeobecně přijímá, slavný právník Ioannes Andreae, který se zasazoval o šíření jeronýmovského kultu vlastním příkladem i autorstvím významného díla *Hieronymianum opus*, jež si získalo značný vliv i u nás. K nám se dostalo nejspíše s prvním profesorem pražské právní fakulty, boloňským učencem, jehož získal pro Prahu sám Karel IV., Bonsignorem de Bonsignori, jehož činnost učitelská je v Praze prokázána. Spis *Ioannis Andreae* představuje tedy i pro český kulturní svět značný přínos. Není sice dílem po výtce právníkům, ale nezapře erudici svého autora. Je třeba brát v úvahu i věhlas slavného právníka i obecnou úctu k jeho dílům, rozšířeným po veškeré Evropě, i politický rys národního, domněle slovanského, zabarvení jeronýmovského kultu, který vedl dokonce k existenci zvláštního typu světceva zobrazení v českém prostředí.

Druhá polovina 14. století je už ve znamení plné platnosti kanonického práva v církevním životě a stoupajícího jeho vlivu i na další právní a kulturní okruhy. Právo nebylo jen mechanickým uplatněním principů. Muselo se prosadit v různých vrstvách a v odlišném prostředí a také v závislosti na době. Není lineární aplikací kanonického práva mimo vlastní církev.

Nemusíme ani připomínat, v jakém neutěšeném stavu se církev ocitla za papežského schismatu po roce 1378. Už dávno rozvinutý fiskalismus církve a její mocenské nároky byly předmětem kritiky reformních hnutí. Nešlo jen o dávno se objevující kacířské sekty, s nimiž církev zápasila pomocí protikacířského soudnictví, a kde to nepostačovalo, i válečnými výpravami. Objevuje se příznačný rys. Ne už tápavé a neujasněné vize sektářů, ale vědomá kritika, opřená o veškerý aparát soudobé učenosti, která se staví proti učení církve a proti jejímu systému. A v této souvislosti dostává nový rozměr i argumentace kanonickými předpisy. Útok je veden především proti hierarchicko-juristické struktuře církve. Jsme na prahu husitské revoluce.

V naší souvislosti musíme znovu otevřít otázku „Husitství a kanonické právo“. V husitské literatuře nacházíme ryze právní spisy jen zřídka. Ale právní názory je nutno hledat v jakémkoli druhu literatury, tedy i v teologických traktátech a disputacích, v manifestech, v soudobé korespondenci a třeba i v básnických skladbách. Stačí připomenout, že plné odůvodnění čtyř pražských artikulů, tedy zásadního a základního husitského programu a pak i ústavy, se opírá především o argumenty převzaté z kanonického práva, především z Dekretu Gratianova.

Je třeba konstatovat, že u Husa a jeho následovníků je po Bibli nejcitovanější oporou jejich názorů Dekret Gratianův. Na stovkách míst reformně zaměřených spisů nalezneme odvolání na kapitoly Dekretu, a to i v případech prudkého útoku na církevní instituce. Dokonce i nejdůležitější převrat v liturgii, přijímání večeře Páně pod obojí způsobou, je důsledkem studia Dekretu, když Jakoubek ze Stříbra našel svůj hlavní a inspirující argument v kapitole Comperimus papeže Gelasia z konce 5. století, který odsuzuje podávání svátosti bez kalicha jako neúplné.

Vysvětlení tohoto zdánlivého paradoxu, kdy kanonické právo a církevní řády jsou napadány prostředky kanonického práva, není jednoduché. Východiskem je úvaha, že kanonické právo je těsně propojeno s teologií, že je jen velmi obtížné stanovit hranice mezi nimi a v mnoha otázkách je nutno přihlídnout k oběma disciplinám. Není nijak přesně vymezena hranice mezi trestným činem a hříchem, mezi manželstvím jako právním poměrem a svátostí, mezi obligací a jejím mravním oprávněním, mezi postavením klerika jako duchovního správce a správce majetku, a dokonce ani mezi jurisdikcí a magisteriem. Scholastičtí učenci věnovali úvahám o právu obsáhlé kapitoly v teologických dílech a postačí připomenout vrcholné dílo středověké teologie a filosofie, Teologickou sumu sv. Tomáše Akvinského, kde v části *Secunda secundae* jsou probrány zásadní otázky práva z hlediska morální teologie. A již v předchozím výkladu jsme se setkali s četnými sumami pro zpovědní praxi, kde je spojitost práva s bohovědnými naukami evidentní.

K tomu přistupuje skladba Dekretu Gratianova, který je sestaven ze 4 000 kapitol nejrůznějšího původu a doby vzniku. Ke skutečně právním pravidlům, jako jsou papežské příkazy nebo usnesení koncilů, přistupuje pestrá směsice dalších ustanovení, např. fragmenty ze spisů svatých Otců, liturgická pravidla, morální příkazy či jiné výňatky, jejichž juristická náplň byla až sekundární a teprve zařazením do systému právních sbírek a v nejvyšší míře do Dekretu nabývají váhy právního pramene. Právě tento charakter právních pravidel opřený o morální principy byl východiskem Husovy i husitské výzbroje pro kritiku církve i jejího práva.

Vidíme tedy, že mimojuristický výklad právních pravidel dával silný náboj husitským názorům o právu. Dogmatická a normativní povaha pramenů ustupuje do pozadí a je zatlačena jejich náplní morální a etickou. Právo tu vystupuje v jakémsi vnitřním rozporu, kdy v podrobení kritériu Písma nemůže obstát jako kategorický ukazatel.

Směrodatné kritérium slova Božího vyústí také v uznání hlavní kategorie husitské právní teorie, podle níž zákon Boží je vrcholnou normou, která v sobě obsahuje všechny ostatní normy a nemůže být ani doplněna ani měněna. To nakonec vede k Husovu dílu, inspirovanému Wyclifem, O postačitelnosti zákona božího (*De sufficientia legis Christi*), podle kterého vše, co nemůže být uvedeno v soulad s Božími příkazy, je třeba pokládat za nálezy lidské, které mají být zavrženy. Je samozřejmé, že takto důsledně nebylo možno postupovat ve skutečném životě, nicméně Boží zákon byl principem, který byl respektován. Stačí upozornit, že dvě rozhodnutí ve věcech horních, zapsaná v kutnohorské městské knize z doby husitských válek, prohlašují, že jsou vydána podle Božího zákona.

Útok proti církevnímu mocenskému i hospodářskému systému byl tak mocný, že církev vyšla z revoluce těžce postižena a církevní soudy byly na dlouho zastaveny. Není také sporu o tom, že se na tom podílela jakási inverze kanonického práva, tak jak je pojímali husitští teoretikové v jejich propojení práva a morálky, práva a etiky, práva a teologie. Je třeba dodat, že proti dřívějšímu spontánnímu sektářskému odmítání práva církve je husitské učení hluboce podloženo teoretickými úvahami a nijak nezaostává za soudobou učeností teologie i práva. I husitští učenci se snažili získat si znalost kanonického práva, jak je prokázáno např. i o tábořském biskupovi Mikuláši z Pelhřimova nebo o Husově průvodci v Kostnici M. Petru z Mladoňovic.

Pokusy o restauraci katolictví, které probíhaly již brzy po skončení husitských válek a po ústavních změnách, se samozřejmě musely pokoušet i o návrat církevního soudnictví. Znalosti práva však nebylo možno už nabývat na pražské právnické univerzitě, jež zanikla s počátkem revolučních převratů, a zájemci

o studium odcházeli na italské univerzity, z nichž zejména Padova se stala jejich cílem. Zde si usilovně obstarávali nebo sami opisovali kanonistické spisy nebo pořizovali reportáta z přednášek, jak to činili pozdější významní hodnostáři pražské katolické konsistoře Václav z Krumlova, Křížanovský, zásadní odpůrce husitství Hilarius Litoměřický nebo pozdější brněnský písař Jan Thabrarr, kteří přinesli několik desítek opisů. Bylo by dobře, kdyby se podařilo ještě blíže vysledovat jejich poměr k jejich padovskému učiteli, kterým byl významný kanonista Iacobus Zocchus de Ferrara, jehož přednášky si zaznamenávali a v jehož domě dokonce dočasně pobývali. Svě znalosti práva stavěli do služeb nového budování církevní organizace a energicky bojovali proti husitské části Čech v době krále Jiřího.

Na tomto místě je snad možné naše výklady zastavit. Dospěli jsme k době, kdy se mění církevní poměry, kdy se blíží již světová reformace, jež přináší nové jevy v právním životě církve i států. Proměny v církvi samé i v husitství již ohlašují jiný, nový věk. K tomu lze dodat už jen několik obecnějších postřehů.

Jakkoli mohly být naše úvahy o pronikání kanonického práva ve středověku jen kusé a vzhledem k množství a obtížnosti látky vlastně jen povrchní, přece jen bylo možno z nich vyčíst, jak věřím, společného jmenovatele, totiž skutečný život církve ve společnosti v mnoha podobách a spojitostech. To je připomínkou, že právní historie nemůže být pouhým juristickým zkoumáním norem. I mimonormativní pohnutky a proměny tvoří realitu, na niž reaguje právo, i ony si vynucují historické objasnění ve veškerých souvislostech společenských a kulturních. Ve stejné míře musí být zkoumán vznik a význam právních pravidel i veškeré historické pozadí, jehož byly výrazem, stejně jako formy pramenů, jež o tom svědčí. Pouhá právnická erudice k tomu nestačí, je třeba ji doplnit interdisciplinárními pohledy a všestranným bádáním.

Výběr z literatury

Boháček, M.: Literatura středověkých právních škol v rukopisech kapitulní knihovny olomoucké, Praha 1960.

(Italský překlad:) *Le opere delle scuole medievali di diritto nei manoscritti della Biblioteca del Capitolo di Olomouc*, Studia Gratiana 8, 1962, s. 307–402.

Právní ideologie předhusitského zastávce selské svobody, Sborník historický 8, 1961, s. 103–132.

Římské a kanonické právo v díle Všehrdově, Právněhistorické studie 7, 1961, s. 147–199.

Nuova fonte per la storia degli stazionari Bolognesi, Studia Gratiana 9, 1966, s. 407–460.

Das römische Recht in der Praxis der Kirchengenichte der böhmischen Länder im XIII. Jahrhundert, Studia Gratiana 11, 1967, s. 273–304.

- Note marginali agli statuti della nazione tedesca a Bologna recentemente scoperti, in: Studi in onore di Edoardo Volterra VI., Milano 1969, zvl. otisk.
- Zur Behandlung juristischer Handschriften in den neueren Handschriftenkatalogen, Studie o rukopisech 9, 1970, s. 147–169.
- K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích, Studie o rukopisech 10, 1971, s. 1–63.
- Římské právo v listinné praxi českých zemí 12.–15. století, Sborník archivních prací, 4/2, 1974, s. 461–486.
- Einflüsse des römischen Rechts in Böhmen und Mähren, Ius Romanum Medii Aevi, Pars V, 11, Mediolani 1975.
- Cheney, C. R.: Three Decretal Collections before Compilatio IV: Pragensis, Palatina I. and Abricensis II., Traditio 15, 1959, s. 464–483.
- Černý, M.: II „doctor decretorum“ Kuneš di Třebovel. Edizione critica e analisi storico-giuridica del suo trattato „De devolutionibus“, Roma 1988.
- Hlaváček, I.: Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica, Monographia 11, Praha 1965.
- Hledíková, Z.: Úřad generálních vikářů pražského arcibiskupa v době předhusitské, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica, Monographia 41, Praha 1971.
- Jireček, H.: Právníký život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce IX. do konce XIX. století, Praha-Brno 1903.
- Kejř, J.: Les manuscrits du décret de Gratien dans les bibliothèques tchécoslovaques, Studia Gratiana 8, 1962, zvl. otisk.
- Das Hussitentum und das kanonische Recht, in: Proceedings of the Third International Congress of Medieval Canon Law – Monumenta iuris canonici, Series C: Subsidia, vol. 4, città del Vaticano 1971.
- Ioannis Andreae „Hieronymianum opus“ a jeho ohlas v českých zemích, Studie o rukopisech 12, 1973, s. 71–88.
- Po stopách prvního profesora práv na pražské univerzitě, Studie o rukopisech 15, 1977, s. 3–12.
- Der Apparat zu den Klementinen von Bernardus Maynardi, Bulletin of Medieval Canon Law, 13, 1983, s. 49–56.
- Prameny a literatura kanonického práva ve středověkých soupisech knihoven v českých zemích, Studie o rukopisech 24, 1985, s. 7–69.
- The medieval canon law in manuscripts of Bohemian libraries, in: Proceedings of the Seventh International Congress of Medieval Canon Law – Monumenta iuris canonici, Series C: Subsidia, vol. 8, Città del Vaticano 1988.
- Sbírka projevů z doby rozkvětu pražské právnické univerzity, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 29/2, 1989, s. 15–69.
- Dějiny pražské právnické univerzity, Praha 1995.

- Kuttner, S.: Repertorium der Kanonistik (1140–1234) – Prodromus corporis glossarum, Studi e testi 71, Città del Vaticano 1937.
- Michaud-Quantin, P.: Sommes de casuistique et manuels de confession au moyen âge (XII–XVI siècles), Annalecta mediaevalia Namurcensia 13, Louvain – Lille – Montréal 1962.
- Ott, E.: Beiträge zur Receptions-geschichte des römisch-canonischen Processes in den Böhmischen Ländern, Leipzig 1879.
- Das Eindringen des kanonischen Rechts, seine Lehre und wissenschaftliche Pflege in Böhmen und Mähren während des Mittelalters, Zeitschrift der Savigny – Stiftung für Rechtsgeschichte – Kanonistische Abt. 3, 1913, s. 1–107.
- Schulte, F.: Die canonistischen Handschriften der Bibliotheken... in Prag, Abhandlungen der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Prag 1868.
- Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts, I–IV, Leipzig 1875 ns.
- Vaněček, V.: Pronikání římského a kanonického práva na území dnešního Československa od 2. pol. 9. století do 1. pol. 14. století, Právněhistorické studie 12, 1966, s. 27–40.
- (Italské zpracování:) Le penetrazione del diritto romano e canonico nel territorio dell'odierna Cecoslovacchia a partire dalla seconda met del IX secolo sino alla prima met del secolo XIV, in: Atti del Convegno internazionale di studi Causeriemi III, Milano 1968, s. 1275–1291.
- Zelený, R.: The Quaestiunculae of Stephan of Roudnice, Appolinaris 38, 1965, zvl. otisk, Roma 1966.
- Councils and Synods of Prague and their Statuts (1343–1361), Appolinaris 45, 1972, zvl. otisk, Roma 1972.
- Zelený, R. – Kadlec, J.: Učitelé právnické fakulty a právnické univerzity pražské v době předhusitské (1349–1419), Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 18, 1978, s. 61–106.

Resumé

Po christianizaci země se právo církve – kanonické právo – v českých zemích prosazovalo jen postupně. Pronikání učených práv, zvláště pak kanonického práva, bylo dlouhotrvajícím procesem, v němž převaha státu nad církví znamenala vážnou překážku. Třebaže vnitřní církevní normy byly většinou respektovány a Graciánův dekret byl znám již od roku 1159, trvala nadále supremace státu a církvi se podařilo prosadit svou emancipaci až po konkordátu s králem Přemyslem Otakarem v roce 1222.

Tato příznivá situace se brzy stala viditelnou v mnoha směrech. Do pramenů pronikaly obraty převzaté z učených práv, organizace církevních úřadů se upevnila a jemné metody vyššího kanonického právního systému nacházely svůj ohlas zejména v romanizaci právního myšlení, zvláště v horním a městském právu. Naproti tomu vlivu učených

práv dlouho odolávalo zemské právo, jak se nápadným způsobem ukazuje v důkazním řízení při procesu před zemským soudem, který téměř do konce 14. století obsahoval ordály.

Právníká učenost se nechá posoudit především na studiu kanonistických pramenů a literatury; jedná se o do dnešních dnů dochované nebo ve starých knihovních katalózech zaznamenané rukopisy. Za vrcholnou dobu kanonického práva můžeme považovat desetiletí po vzniku pražského arcibiskupství (1344), které si vyžádalo řadu učených juristů pro své úřady a soudy. Právníká fakulta Univerzity Karlovy a od roku 1372 samostatná právníká univerzita byla centrem výuky, které sloužilo rozsáhlé části severní, střední a středovýchodní Evropy.

Husitská revoluce (1419–1434) znamenala konec této vysoké školy, ale přinesla novou formu a zpracování právnických skutečností. Jan Hus a jeho následovníci zdůrazňovali morální závaznost právních norem, které mají svůj původ v Božím zákoně, a považovali tehdejší praxi církevního práva za tomuto zákonu odporující. Přitom však ale jejich znalosti právních pramenů, zvláště Graciánova dekretu, stály na výši doby.

Zvraty husitských válek církev těžce postihly a donutily řádné církevní soudy téměř na jedno století k odmlčení. Teprve po letech války v pátém desetiletí 15. století navázaly znovu katoličtí scholáři na dřívější tradici a jejich úsilí je vedlo do Boloně a Padovy, kde si doplňovali právníké vzdělání. Po návratu zasvěcovali své síly v boji proti husitské straně v Čechách za vlády krále Jiřího z Poděbrad.

Abstract

The penetration of Canon Law into the medieval Czech (Bohemian) State

After the conversion of the country to Christianity, Canon Law, the special law of the church, made its way into the Czech Lands only gradually. The penetration of learned laws, especially Canon Law, was a long-term process and was seriously hindered by the dominance the state enjoyed over the church. Although the legal practices of the church were in the main respected and Decretum Gratiani was already known by 1159, the state continued to exercise a supremacy over the church and the latter didn't become emancipated until the concordat with King Přemysl Otakar I. in 1222.

This favourable situation soon became apparent in many areas. We find in the sources many terms drawn from the learned laws, the organization of church offices was consolidated and the sophisticated methods of the superior Canon Law system were echoed in the Romanization of legal thinking especially in Mining Law and Law of the Towns. On the other hand the Law of the Royal Provincial Courts continued to resist the influence of the learned laws as is clearly shown in the procedures used for giving evidence in legal disputes before the royal provincial courts, which almost till the end of the 14th century included the use of ordeals.

The state of legal scholarship can best judged by a study of the sources and literature of Canon Law. The heyday of Canon Law can be seen in the decades following the establishment of the Archbishopric of Prague (1344), when numerous trained lawyers were required to staff its offices and courts. The Faculty of law (from 1372 an indepen-

dent university) became an educational centre which came to serve an extensive part of northern, central and eastern Europe.

The Hussite revolution meant the end of the University, and brought about a new form and treatment of legal facts. Jan Hus and his successors emphasised the morally-binding character of legal norms, which have their origin in the Law of God and considered much of the content of contemporary Canon Law as being against this Law. Despite this, however, their knowledge of legal sources, especially of Gratian's Decretum, was abreast of the time.

The disruption caused by the Hussite wars (1419–1434) seriously affected the church and prevented regular ecclesiastical courts meetings taking place for nearly a century. Only during the middle of the 15th century following years of war were Catholic scholars able to resume their traditional activities, which led them to Bologna and Padua, centres where they could upgrade their legal knowledge. On their return, they dedicated their efforts to fighting the Hussite party in the Czech Lands under the government of King George of Poděbrady.

Zusammenfassung

Das Eindringen des kanonischen Rechts in den mittelalterlichen Böhmisches Staat

Nach der Christianisierung des Landes hat sich das Recht der Kirche – das kanonische Recht in den böhmischen Ländern nur schrittweise durchgesetzt. Das Eindringen der gelehrten Rechte, besonders des kanonischen Rechts, war ein langwieriger Prozess, bei dem die Übermacht des Staates gegenüber der Kirche ein ernstes Hindernis bedeutete. Obwohl die inneren kirchlichen Regeln überwiegend respektiert wurden und das Decretum Gratiani bereits seit dem Jahr 1159 bekannt war, dauerte die Suprematie des Staates weiterhin an und der Kirche gelang es erst nach dem Konkordat mit König Přemysl Otakar I. vom Jahre 1222 ihre Emanzipation durchzusetzen.

Diese günstige Lage wurde bald in verschiedenen Richtungen sichtbar. In die Urkunden drangen aus den gelehrten Rechten übernommene Wendungen ein, die Organisation der kirchlichen Behörden festigte sich und die feinen Methoden des höheren kanonischen Rechtssystems fanden ihren Widerhall vor allem in der Romanisierung des Rechtsdenkens, besonders im Berg- und Staatsrecht. Dagegen das Landrecht trotzte lange dem Einfluß der gelehrten Rechte, was sich auffallend in der Beweisführung bei dem Prozess vor dem Landgericht offenbarte, das fast bis zum Ende des 14. Jahrhunderts die Ordalien einhielt.

Die juristischen Gelehrsamkeit läßt sich vor allem an dem Studium der kanonistischen Quellen und Literatur beurteilen, seien es schon bis zum heutigen Tag vorhandene oder in den alten Bibliothekskatalogen verzeichnete Handschriften. Die Blütezeit des kanonischen Rechts kann man in den Jahrzehnten nach der Erhebung des Prager Erzbistums, das eine Reihe erfahrener Juristen für ihre Ämter und Gerichte benötigte, und nach der Gründung der Prager Univesität erblicken. Die juristische Fakultät und seit 1372 selbständige juristische Univesität war ein Zentrum der Lehre, die einem ausgedehnten Teil Nord-, Mittel- und Ostmitteleuropas diente.

Der Umsturz der hussitischen Revolution bedeutete ein Ende dieser Hochschule, aber brachte eine neue Form und Auffassung der rechtlichen Tatsachen. Johannes Hus und seine Nachfolger betonten die moralische Verbindlichkeit der Rechtsnormen, die ihren Ursprung in dem Gesetz Gottes haben, und dadurch die laufende Praxis des Kirchenrechts als diesem Gesetz widerstrebend verurteilen. Dabei aber standen ihre Kenntnisse der Rechtsquellen, besonders des *Decretum Gratiani*, auf der Höhe der Zeit.

Die Umwälzungen der Hussitenkriege haben die Kirche schwer betroffen und die regelmäßige Kirchengenichte fast auf ein Jahrhundert zum Schwiegen gebracht. Erst nach den Kriegsjahren in den fünfzig Jahren des 15. Jahrhunderts knüpften wieder katholischen Scholaren an die frühere Tradition an und ihre Bestrebungen führten sie nach Bologna oder Padova, wo sie ihre juristische Bildung vollendeten. Nach der Rückkehr haben sie ihre Kräfte dem Kampf gegen den hussitischen Teil Böhmens unter König Georg von Podiebrad eingeweiht.

Riassunto

La penetrazione di Diritto Canonico nello Stato Boemo medievale

Dopo la cristianizzazione del paese, il Diritto Canonico si faceva valere nei Paesi Boemi solo gradatamente. La penetrazione dei *iura docta*, in particolare del Diritto Canonico era un processo di lunga durata di cui ostacolo più grave era la dominazione dello Stato sopra la Chiesa. Benché le regole ecclesiastiche interne fossero prevalentemente rispettate e il *Decretum Gratiani* fosse noto già a partire dall'anno 1159, la supremazia dello Stato perdurava più oltre e la Chiesa riuscì di conseguire la sua emancipazione solo attraverso il Concordato con il re Přemysl Otakar I. dall'anno 1222.

Questa situazione favorevole si fece visibile nei diversi aspetti. Nei documenti appaiono nuovi concetti estratti dai *iura docta*, l'organizzazione degli uffici ecclesiastici si consolidava e i metodi delicati del sistema giuridico canonico trovavano un'eco soprattutto nella romanizzazione del pensiero giuridico, prima di tutto nel diritto di miniera e nel diritto municipale. Invece il diritto del paese si opponeva all' influsso dei *iura docta*, ciò che si rivelava appariscentemente nelle prove del processo davanti al tribunale del paese che manteneva gli ordali quasi sino alla fine del 14. secolo.

L'erudizione giuridica si può valutare soprattutto dallo studio delle fonti e della letteratura canonica, sia quella che è alla disposizione fino a oggi, sia quella che si trova indicata nei cataloghi bibliotecari antichi. Il tempo della floridezza del Diritto Canonico va inserito nei decenni dopo l' erezione dell' Arcivescovato di Praga che aveva bisogno di una schiera dei giuristi periti per i suoi uffici e tribunali, e nel tempo dopo la fondazione dell' Università di Praga. La Facoltà Giuridica e a partire dall'anno 1372 l'Università Giuridica autonoma rappresentava un centro della giurisprudenza che serviva alle vaste parti dell' Europa settentrionale, centrale e orientale.

Un rivolgimento della rivoluzione hussita significava la fine di questa scuola, tuttavia portò una nuova forma e concezione dei fatti giuridici. Jan Hus e i suoi seguaci sottolineavano un' obbligatorietà morale delle norme giuridiche che avevano la loro origine nella legge divina e criticavano la prassi canonica corrente come opposta contro questa legge.

Dall' altra parte la loro conoscenza delle fonti di diritto, soprattutto del *Decretum Gratiani* raggiungevano il livello del tempo.

I rivolgimenti delle guerre hussite colpirono gravemente la Chiesa e cagionarono un silenzio più che centenario dei tribunali ecclesiastici. Soltanto dopo gli anni di guerra negli anni cinquanta del 15. secolo gli studiosi cattolici ricuperarono la tradizione precedente e i loro sforzi li conducevano a Bologna o a Padova dove finivano i loro studi giuridici. Dopo il loro ritorno consacravano le loro forze alla lotta contro la parte hussita di Boemia dominata dal re Jiří z Poděbrad.

O autorovi

Doc. JUDr. Jiří Kejř se narodil roku 1921 v Praze. Na Právnické fakultě Univerzity Karlovy promoval v roce 1948. Jako vědecký pracovník Akademie věd v Praze se soustředil na studium dějin církevního práva, středověkých měst a husitství. Je autorem několika set vědeckých pojednání v uvedených oborech. Jako nestraníkovi mu nebylo dovoleno za minulého režimu vykonávat pedagogickou činnost, kromě krátkého období na konci šedesátých let. Po roce 1989 se habilitoval na právnické fakultě v Praze.

Docent JUDr. Jiří Kejř was born in Prague in 1921. He graduated at the Faculty of Law, Charles University in 1948. As a scientist at the Science Academy in Prague, he focused on the study of history of ecclesiastical law, medieval cities and Hussite movement. He has written several hundreds of scientific studies about these subjects. As he wasn't a member of the Communist Party in the times of the former regime, he wasn't allowed to teach except for a short period of time at the end of the 60's. After 1989 he took a higher doctorate (he qualified as „docent“, a special title in the Czech Republic) at the Faculty of Law in Prague.

Doz. JUDr. Jiří Kejř wurde im Jahre 1921 in Prag geboren. Er promovierte an der Juristischen Fakultät der Karlsuniversität im Jahre 1948. Als wissenschaftlicher Arbeiter der Akademie der Wissenschaften in Prag hat er sich an das Studium der Kirchenrechtsgeschichte, der mittelalterlichen Städte und des Hussitentums konzentriert. Er ist Autor von mehreren Hunderten wissenschaftlicher Abhandlungen in diesen Fächern. Da er kein Mitglied der Kommunistischen Partei war, wurde ihm nicht gestattet, die pädagogische Tätigkeit zu entfalten, ausgenommen einen kurzen Zeitabschnitt gegen Ende der sechzigsten Jahren. Nach dem Jahre 1989 habilitierte er sich an der Juristischen Fakultät in Prag.

Doc. JUDr. Jiří Kejř è nato nel 1921 a Praga. Si è laureato nella Facoltà Giuridica dell' Università di Carlo nel 1948. Incaricato come assistente scientifico dell' Accademia delle Scienze a Praga si è concentrato agli studi della storia del Diritto Canonico, delle città medievali e del Movimento Hussita. Ha pubblicato centinaia di trattazioni scientifiche nei campi menzionati. Non essendo stato membro del Partito Comunista, non gli era permesso uno svolgimento del lavoro pedagogico, eccetto un breve periodo alla fine degli anni sessanta. Dopo l'anno 1989 ha preso la libera docenza nella Facoltà Giuridica a Praga.

Farnost

Mgr. Miloslav Preininger

Farnost jako právnická osoba

Farnost je podle c. 115 § 1 CIC/1983 typickou představitelkou *universitatis personarum non collegialis* (nekolegiálních právnických osob korporativního charakteru).

Farnosti jsou vymezeny zpravidla teritoriálně. Osobní farnosti mohou být určeny podle ritu, jazyka i národnosti nebo jiného hlediska (c. 518). V případě vojenských farností mohou být statutem určeni vojenští kaplani jako jejich duchovní správci.

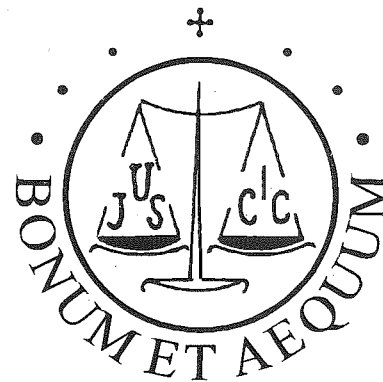
Kvazifarnosti lze podle c. 516 § 1 považovat za náhradní formy či předstupně, které mohou mít v různých partikulárních právech i jiné, odlišné názvy jako např. kuratela, vikariát, lokálie, expozitura apod. Jsou postaveny naroveň farnosti, pokud právo nepředvidá něco jiného. V německy mluvících zemích se rozumí pod těmito výše uvedenými či podobnými názvy také obce, které požívají určité praktické duchovní a také majetkoprávní samostatnosti, ale současně tvoří část „mateřské farnosti“ (c. 547 § 2). Předem však musí být určen jejich statut; hlavně jejich právní subjektivita, správa majetku a okruh osob, které jsou oprávněné za ně jednat navenek.

Určitá společenství, která nejsou farnostmi ani kvazifarnostmi, a byla vytvořena diecézním biskupem, aby konala duchovní pastýřskou činnost, nemusí být právnickými osobami. Jestliže v těchto případech neexistuje osobní farnost, jedná se *missiones cum cura animarum* pro cizince, nemocnice a jiná ústavni zdravotnická zařízení, vysoké školy apod.

CIC/1983 definuje farnost v c. 515 § 1 takto: „Farnost je určité, natrvalo zřízené společenství křesťanů v místní církvi, svěřené pod vedením diecézního biskupa do pastorační péče faráři, jako jejímu vlastnímu pastýři“. § 3 tohoto kánonu přiznává právní subjektivitu i těm farnostem, které vznikly ještě před účinností nového CIC/1983.

Současná definice farnosti je určitou změnou, vidí totiž farnost především jako společenství věřících - *communitas christifidelium*. Nové je též to, že pokud farnost dosud nebyla právnickou osobou, stává se osobou práva, která je nositelkou majetkových práv. Základní význam farnosti zůstává v podstatě stejný, farnost tvoří část diecéze (c. 216 § 1 CIC/1917, c. 374 § 1 CIC/1983), farní obec

0-1381

8
—
3/97

Ústřední knihovna
právníké fakulty MU
Brno

REVUE CÍRKEVNÍHO PRÁVA

Vydává Společnost pro církevní právo
ve spolupráci s Českou křesťanskou akademií
ISSN 1211-1635